

Тема 9. Теорії відсотку і ренти

*Пригода - це сутність комерції, але сутність банківської справи - це обережність.
(Уолтер Безхот)*

*Придивіться до того, як народ використовує свої землі, і ви зможете прийти до вельми точних прогнозів стосовно майбутнього цього народу.
(Е.Ф.Шумахер)*

1. Позичковий відсоток, його сутність і механізм утворення.
 - а) з позиції марксистської економічної теорії;
 - б) погляд економікс.
2. Сутність кредиту та його форми.
3. Аграрні відносини і теорія земельної ренти:
 - а) зміст і специфіка аграрного сектору економіки;
 - б) земельна рента, її види;
 - в) теорія селянського господарства О.В.Чаянова.
4. АПК. Напрямки аграрних перетворень в Україні.

Література

1. Туган-Барановський М.І. Політична економія: Курс популярний. К., 1994. Ч. I. Розділ VIII (1, 2). Ч. II. Розділ III (3а, 4).
2. Долан Э.Д., Линдсей Д.Е. Рынок: микроэкономическая модель. С-Пб., 1992. Гл. 11 (1б, 3б).
3. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник /За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. К., 1994. Розділ 33 §4 (4).
4. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. К., 1995. Тема 22 (4).
5. Основи економічної теорії: Підручник: у 2 кн. Кн. 2: Підприємництво, маркетинг, менеджмент. Відтворення в національному та світовому господарстві / Ю.В.Ніколенко, М.М.Діденко, А.В.Шегда та ін. К., 1998. Гл. 5 § 1 (4).
6. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. В.И. Видяпина, Г.П. Журавлёвой. М., 1995. Гл. 19 (4).
7. Курс экономической теории. Учебное пособие / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. Киров, 1995. Гл. 10 §3 (1б), §4 (3а,б). Гл. 15 §3 (2).
8. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г.П.Журавлевой и Н.Н.Мильчаковой. М., 1997. Гл. 18 (3, 4).
9. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб, 1997. Гл. 14.1 (3а, б).
10. Баликоев В.З. Общая экономическая теория. Уч. пособие. Новосибирск, 1996. Гл. XV § 2, 3, 4 (1, 3, 4).
11. Иохин В.Я. Экономическая теория: введение в рынок и микроэкономический анализ. Учебник. М., 1997. Гл. XVI § 3 (1). Гл. XVI § 1, 3, 6 (3).

$$\text{Норма позичкового відсотку} = \frac{\text{сума річного доходу} * \text{позичковий капітал}}{\text{сума позичкового капіталу}} * 100\%$$

Норма позичкового відсотку залежить від середньої норми прибутку, а також від попиту й пропозиції капіталу.

З розвитком ринкової економіки середня норма відсотку мала тенденцію до зниження (аналогічно тенденції середньої норми прибутку).

б) Найбільший внесок в розвиток наукових уяв про природу капіталу внесли неокласики (С.Бем-Баверк, І.Фішер, Дж.Кларк), а пізніше Дж.Кейнс, Дж.Хікс (1904-1989, нобелівська премія 1971 р.). Головне досягнення неокласиків – це практична відмова від класичної тріади (праця-земля-капітал). Для неокласиків капітал – це вже не тільки знаряддя праці. Це – фонд існування, що знаходиться у підприємця, це перевага, яка надається сьгоднішнім благам перед завтрашніми.

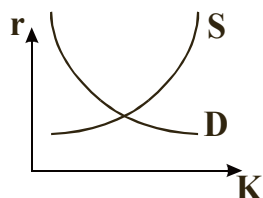
Згідно з І.Фішером, капітал – це дисконтований потік доходу, тобто будь-який елемент багатства, який приносить його власнику регулярний дохід протягом тривалого часу. Таким чином, він включає і капітальні засоби, і товари довготривалого користування, і землю, і навіть людський чинник. Головне, що об'єднує різні форми капіталу, – це своєрідна угода між сьгоднім і майбутнім. Робінзону довелося відмовитися (сьгодні) від того, щоб ловити рибу руками й бути напівситим заради плетіння сітки. Але отримавши сітку (в майбутньому) Робінзон отримає набагато більшу здобич.

Погляди І.Фішера відрізняються від поглядів класичної школи також і тому, що вони ґрунтуються не на трудовій теорії вартості, а на маржиналізмі. Елемент капіталу ціниться не тому, що на його виробництво витрачені ресурси, а тому що він приносить кінцевий дохід.

Всі економічні суб'єкти – ті, хто бере в борг, і ті, хто дає, діють на ринку капіталу (Робінзон, як би був не один, міг би плести сітку не голодним, а позичити у когось на цей час їжу). Суб'єктами пропозиції капіталу є домогосподарства. Вони пропонують, звісно, підприємцям не засоби виробництва, а інвестиційні кошти, позику, користуючись при цьому послугами банків.

Чим більша сума пропонується, тим більша її альтернативна вартість: за ці гроші можна сьгодні купити землю й отримувати ренту, відкрити підприємство й отримувати прибуток, або нарешті просто купити товар (отримати корисність). Тож, якщо людина погоджується відмовитися від сьгоднішніх благ і позичити гроші, їй треба за це подякувати. Формою цієї подяки і є позичковий відсоток (interest rate). Економічна теорія підкреслює, що сьгоднішні блага люди цінують більше, ніж майбутні.

Якщо прийняти до уваги все вищенаведене, зрозуміло, що попит і пропозиція на ринку капіталу виглядають традиційно.

Перетин кривих визначає рівноважну ставку позичкового відсотку. Останній залежить, в першу чергу, від чинника часу.

2. Сутність кредиту та його форми

Відомий вислів: "Капітал боїться відсутності прибутку чи занадто маленького прибутку, як природа боїться порожнечі". Таким чином, гроші повинні весь час бути в обігу. Кредит – це рух позичкового капіталу, який здійснюється на принципах терміновості, зворотності і платності.

Кредит виконує певні функції: 1) сприяє розвитку суспільного виробництва, прискорює процеси концентрації та централізації капіталів; 2) сприяє економії витрат обігу; 3) перерозподільчу.

В процесі розвитку суспільного виробництва кредит набував різноманітних форм: комерційний, банківський, міжгосподарський, споживчий, державний, міжнародний. [7]

3. Аграрні відносини і теорія земельної ренти

а) Як і в сфері позичкового капіталу, в аграрній сфері капітал має специфічні риси. Земля розглядається в економічній теорії з точки зору простору, де відбувається економічна діяльність, з точки зору родючості, а також з точки зору природних ресурсів, що містяться в землі. Аграрні відносини створюються між трьома групами: землевласниками, землекористувачами і найманими робітниками. Аграрні відносини еволюціонували протягом тривалого часу (так звані прусський та американський шляхи еволюції).

Ядро цих відносин – власність на землю. Відповідно власності на землю, в сільському господарстві існують різні форми господарювання (колективні, державні, фермерські господарства).

б) Дохід, що отримується в сільському господарстві, називається рентою. В економіці трохи ширше тлумачення. Рента (чиста економічна) – це ціна, що сплачується за використання землі й інших ресурсів, що характеризуються обмеженою кількістю (нееластичною пропозицією). Меліорація, ірригація та інші заходи розглядаються як вкладення капіталу, тому прибуток за рахунок подібних заходів рентою не вважається.

Перетин графіків попиту на землю й пропозиції землі дає рівень рівноважної чистої економічної ренти. В даному випадку абстрагуються від якості землі, її розташування.

Якщо прийняти останні чинники до уваги, матимемо диференційну економічну ренту. Відносно диференційної економічної ренти в економічній теорії панує напрочуд дивна однаковість в поглядах різних економічних шкіл.

За К.Марксом, землекористувач не може сплачувати землевласникові ренту із середнього прибутку (тоді в умовах вільної конкуренції він опинився б у гіршому становищі, ніж підприємець в промисловості), тобто існує додатковий прибуток. Різні ділянки землі мають різну родючість, розташовані на різних відстанях від ринків збуту. Їх можна умовно розділити на кращі, середні і гірші.

Отримати середній прибуток на гірших землях можна лише за умови, що ринкова ціна визначається індивідуальною ціною виробництва на гірших землях. У цьому випадку землекористувачі на середніх та кращих ділянках отримують окрім середнього ще й додатковий прибуток – так звану диференційну ренту.

№	Капітал	Середній прибуток	Продукція (в ц.)	Ціна виробництва 1 ц		Дифер. рента з 1 ц	Загальна сума диф. ренти
				Індив.	Суспіл		
1	100	20	4	30	30	0	0
2	100	20	5	24	30	6	30
3	100	20	6	20	30	10	60

Диференційна рента залежить, таким чином, від відносної родючості. Розрізняють диференційну ренту I (пов'язану з природними властивостями землі) й II (пов'язану зі штучними властивостями за рахунок додаткового вкладення капіталу).

К.Маркс розглядає також і абсолютну ренту. Якщо гірші землі не приносять диференційної ренти, існує інше джерело орендної платні. На відміну від диференційної ренти (що створюється на основі внутрішньогалузевої конкуренції), абсолютна (що виникає на основі міжгалузевої конкуренції) існує на всіх без винятку ділянках землі. Як відомо, в сільському господарстві нижче органічна будова капіталу, тому рівні капітали приносять більшу додану вартість, ніж в промисловості. В результаті міжгалузевої конкуренції відбувається перелив капіталів і вирівнюється норма прибутку. Але в сільському господарстві на перешкоді подібного переливу капіталів стоїть приватна власність на землю. Націоналізація землі, на думку К.Маркса, знищує абсолютну ренту.

Розглядається також й монопольна рента. Вона існує в разі обмеженої кількості продукції, що може бути вироблена лише в певних кліматичних і ґрунтових умовах. Умови виробництва продукції вільно не відтворюються, тому

ціни на продукцію носять монопольний характер, а власники землі відповідно отримують монопольну ренту.

в) Видатний російський економіст зі світовим іменем О.В.Чаянов (1888-1937) відомий перш за все завдяки своїй теорії селянського господарства. Теорія складається з двох блоків. По-перше, головним предметом дослідження є сімейне трудове селянське господарство. Основна його мета – споживання, а не нагромадження коштів, тож ринкові критерії не завжди доречні. Рента в цих умовах втрачає нетрудовий характер, а набуває вигляду надлишкового доходу. Диференціацію доходів О.В.Чаянов пояснює демографічними чинниками:

$$\text{коефіцієнт} = \frac{\text{їдці}}{\text{робітники}}$$

Таким чином, майнове розшарування може не носити соціального характеру.

Друга частина – це теорія селянської кооперації. О.В.Чаянов не ідеалізує дрібне селянське господарство. Він прибічник кооперації, але не горизонтальної, а вертикальної (переробка сільськогосподарської продукції, зберігання, збут, обслуговування техніки). Горизонтальна кооперація, на його думку, небезпечна, оскільки втрачаються стимули до праці.

Своєрідний закон Чаянова широко відомий всім континентам: “Сільськогосподарська діяльність має настільки індивідуальний, місцевий характер, настільки зумовлена особливостями кожного клаптика землі... що ніяка керуюча зовні сила не зможе вести господарство... Тільки самий господар, який тривалі роки на практиці вивчив своє господарство, може успішно вести його, тим більше, реформувати”.

4. АПК. Напрямки аграрних перетворень в Україні

Аграрно-промислова інтеграція – це цілком природний процес координації та з'єднання сільськогосподарських, промислових та обслуговуючих підприємств, що безпосередньо пов'язані з виробництвом й реалізацією сільськогосподарської продукції.

Подібна інтеграція й утворення агропромислового комплексу (АПК) сприяють підвищенню сукупної ефективності як сільського господарства, так і галузей, що пов'язані з ним.

Тривалі роки абсолютного домінування суспільного сектору в сільському господарстві довели його неефективність. Починаючи з 1972 р., СРСР регулярно закуповував хліб за кордоном. В 90-ті роки відбуваються певні зміни в сільському господарстві України. Динаміка валової продукції сільського господарства достатньо красномовна:

Роки	Всього		Суспільний сектор		Приватний сектор	
	до попереднього року	до 1990 р.	до попереднього року	до 1990 р.	до попереднього року	до 1990 р.
1991	86.8	86.8	82.6	82.6	96.9	96.9
1992	91.7	79.6	82.5	68.1	110.6	107.1
1993	101.5	80.8	93.7	66.3	107.9	115.6
1994	83.5	67.5	79.4	52.6	89.2	103.1
1995	96.4	65.1	91	47.9	103.1	106.3
1996	90.5	58.9	79.1	37.9	102.9	109.4
1997	99.2	58.4	96.7	36.6	101.4	110.9

Указ Президента 1999 р. фактично вводить приватну власність на землю в Україні. Сертифікати, які отримали селяни, набувають юридичної сили і є тепер документами власності. Ділянки землі тепер можна віддавати в оренду іншим особам на умовах договору, лишати в спадщину, використовувати на свій розсуд для ведення всіх видів сільськогосподарської діяльності. Іноземці вперше отримали право брати землю в оренду на термін 50 років.

Не слід, звісно, не приймати до уваги негативні аспекти приватної власності на землю, не розуміти всієї складності подібних перетворень. Цілком природно, що наведені заходи автоматично не зможуть забезпечити відновлення і піднесення українського села. Реформування аграрної сфери триватиме.

Перевірте себе, чи засвоїли Ви терміни і категорії: позичковий капітал, позичковий відсоток, кредит, комерційний, банківський, споживчий, іпотечний, державний, міжнародний кредит, землеволодіння, землекористування, земельна рента (диференційна, абсолютна), ціна землі, агропромислова інтеграція, агропромисловий комплекс.

Перевірте себе, чи уявляєте Ви, який внесок зробили в цей розділ економічної теорії: К.Маркс, І.Фішер, О.В.Чаянов.

Питання для самоконтролю

- 1 Підприємець взяв позику в 2 млн дол. під 5% на рік. Середня норма прибутку - 20%. Знайдіть позичковий відсоток і підприємницький доход. Чому К.Маркс називав їх перетвореними формами додаткової вартості?
- 2 В книзі П.Хейне "Економічний образ мислення" наводяться слова, які можуть викликати обурення справжнього послідовного марксиста: "відсоток не є чимось специфічним для капіталістичної економіки... відсоток існував

- би і в економіці, яка функціонує без грошей". Що має на увазі П.Хейне? (П.Хейне. Экономический образ мышления". М., 1991. С. 316).
- 3 Ірвінг Фішер написав книгу, яку назвав "Теорія відсотку". Як підзаголовок він вказав: "який визначається нетерплячим бажанням витратити гроші і можливостями вкладення капіталу". Поясніть, що це означає. Яка економічна категорія згадується в цьому випадку?
 - 4 В двох країнах існує однакове з технічної точки зору виробництво. Чому ж впродовж їхнього історичного розвитку в них можуть виявитися абсолютно різні рівні позичкового відсотку?
 - 5 Як саме, на Ваш погляд, темпи технічного прогресу в суспільстві впливають на рівень ставок позичкового відсотку?
 - 6 Які форми кредитних відносин використовуються в кожному з наступних випадків:
 - а) молода сім'я бере кредит в банку на кілька років для придбання меблів;
 - б) держава випускає цінні папери на відкритому ринку для часткового погашення дефіциту державного бюджету;
 - в) з метою залучення додаткових коштів підприємство випускає акції, які інші господарські суб'єкти придбать як кредитори;
 - г) підприємство, яке виробляє двигуни, поставляє машинобудівному заводу партію свого товару з відстрочкою платежу.
 У випадках (в) і (г) кредитором і боржником виступають підприємства. Чи є суттєва різниця між цими двома формами кредиту?
 - 7 Під однаковими зерновими культурами зайняті три рівні за площею земельні ділянки:

Земельні ділянки	Авансований капітал, од.	Середня норма прибутку, %	Врожай, т.
I. Краща	200	10	11
II. Середня	200	10	10
III. Гірша	200	10	8

- Знайдіть суму диференціальної ренти з I, II ділянок.
- 8 Хто зацікавлений в максимальному продовженні терміну оренди – землевласник або землекористувач?
 - 9 Чи є приватна власність на землю обов'язковою умовою подолання кризи сільськогосподарського виробництва? Як це пов'язане з розвитком іпотечного кредитування?
 - 10 Чому в центральній частині міст розташовано дуже мало АЗС? В місцях з таким напруженим рухом власник станції міг би непогано заробити. Чому ж їх тоді так мало?

- 11 Селянське господарство ніколи не було в політекономії спеціальним предметом вивчення (марксистичні взагалі вважали цю форму історичним пережитком, що приречений на вимирання). Чи можна вважати сьогодні актуальною теорію О.В.Чаянова?
- 12 Які цілі інтеграції сільського господарства і промисловості? Що уявляє собою державне регулювання агропромислового виробництва в розвинутих країнах? Які проблеми існують у розвитку АПК України?

Для тих, у кого є час читати не тільки підручники:

1) Вам, без сумніву, відомі кращі взірці української літератури, в яких яскраво намальована соціальна трагедія суспільства, де панує приватна власність на землю (наприклад, «Земля» О.Кобилянської). Але ж сьогодні ми вважаємо, що без приватної власності неможлива ринкова економіка. Ваші роздуми?

2) Останнім часом в Україні доволі гостро встала проблема вільного продажу та купівлі землі. Йдеться про найважливіший елемент формування ринкової системи. Які аргументи використали б Ви в дискусії з супротивниками закону про вільний продаж землі? Які б заходи Ви б запропонували, щоб запобігти розшаруванню селянства та купівлі землі монополіями? Чому в різних районах України по-різному ставляться до проблеми приватної власності на землю?